

Osmanlı İskan Tarihinde Kayıp Köyler Meselesi: Tokat Kazası Örneği (XVI.-XX. Yüzyıl)*

The Issue Of Lost Villages In The Ottoman Settlement History: The Example Of The Tokat District (XVI.-XX. Centuries)

Yasin DÖNDER**

Öz:

Tokat tarih boyunca çeşitli devlet ve kültürlerle ev sahipliği yapmış köklü bir yerleşim alanıdır. Anadolu coğrafyasında Türk tarihinin başlangıcından günümüze kesintisiz Türk kimliğinin yaşadığı bir şehirdir. Tokat, Osmanlı Devleti egemenliğinde geçen yüzyıllar boyunca ticari kimliği ile ön plana çıkmıştır. Bu özelliği nedeniyle hem kent nüfusu hem de kırsal yerleşmeler açısından diğer pek çok Anadolu şehrine nazaran nüfus ve yerleşme sirkülasyonunun yoğun yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu çalışma da Tokat kırsal yerleşmelerinin nitel ve nicel açıdan yaşadığı tarihsel değişim süreci “Kayıp köyler meselesi” bağlamında ele alınacaktır. Batılı araştırmacılar eliyle metodik çerçevesi şekillendirilen bu problematik son yıllarda ülkemizde de ilgi görmüş ve öncü çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların bir devamı olarak 16. ve 20.yüzyıllar arasında Tokat kırsal yerleşmelerinde yaşanan kayıp oranları, kayıp nedenleri, araştırmanın kaynakları, metodu ve sonuçları değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Göç, Osmanlı, Tokat, Yerleşme, Köy

* Bu çalışma, Yasin Dönder, XVI.-XX. Yüzyıllarda Anadolu’da Kaybolan Yerleşmeler: Tokat Örneği, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2020 tezinden üretilmiştir.

** Dr., Tokat, Türkiye, ysndndr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0669-1688

Abstract:

Tokat is a well-established residential area that has hosted various states and cultures throughout history. It is a city where Turkish identity has lived uninterruptedly since the beginning of Turkish history in Anotolian geography. Tokat has come to the forefront whit its commercial identity for centuries under the rule of the Ottoman Empire. Due to this feature, it has become a region where population and settlement circulation is intense compared to many other Anatolian cities in terms of both urban population and rural settlements. In this study, the historical change processof Tokat rural settlements in terms of qualitative and quantitative aspects will be discussed in the context of “lost villages issue”. This Problematic, Whose methodical framework has been shaped by Western researchers, has attracted attention in our country in recent years and pioneering studies have been written. As a continuation of these studies, the loss rates experienced in the rural settlements of tokat between the 16th and 20th centuries, the sources, methods and resolts of the research on the causes of loss will be evaluated.

Keywords: Migration, Ottoman, Tokat, Settlement, Village.

Giriş:

Tokat'ta Türk hâkimiyeti Malazgirt Savaşı sonrasında Sultan Alparslan'ın komutanlarından Danişment Ahmet Gazi'nin 1071-1074 yılları arasında Orta Anadolu Bölgesi'ni fethetmesiyle başlar. Tokat ve çevresinde Türk nüfusunun ilk yerleşmeleri de bu dönemde gerçekleşmiştir. (Demir, 2008: 142-144). Danişmentliler döneminde Tokat idari, sosyal ve kültürel anlamda Türk ve İslam şehri özelliği kazanmıştır. (Özaydın, 1993: 477). Danişmentlilerin Anadolu Selçukluları ile giriştikleri mücadeleyi kaybetmeleri sonucunda şehirde Selçuklu hâkimiyeti başlamıştır. Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen pek çok eser Tokat'ta Türk varlığının nişanesi konumundadır. Kösedag Savaşı ve İlhanlı hâkimiyeti Anadolu'nun birçok şehri gibi Tokat'ında kaotik bir süreç içerisinde girmesine neden olmuştur. (Erdem, 2005: 5-6). Anadolu Selçuklu hakimiyetinin zayıflamasıyla Tokat'ta Eretna Beyliği kurulmuş çok geçmeden de Kadı Burhaneddin idaresi altına girmiştir. (Uzunçarşılı, 1968: 161-189). Kadı Burhaneddin'in Akkoyunlularla giriştiği mücadelede hayatını kaybetmesi sonucu Tokat halkı yaşanan kargaşadan kurtulmak adına Osmanlı idaresine sığınmıştır. Böylece Yıldırım Bayezid döneminde Tokat bölgesinde Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. (Kaya, 2013: 168).

Coğrafi anlamda Tokat kazası bugünkü şehir sınırlarından çok farklı bir yapı arz etmektedir. XVI. yüzyıl kaza sınırları içerisinde Tozanlı, Kafirni, Komanat, Cincife, Venk, Yıldız, Gelmuğad, Komanat olmak üzere 8 nahiyeye yer almaktadır. Çalışma sahasının genel hatları nahiyelerin söz konusu yüzyıldaki sınırları esas alınarak çizilmiş ve günümüze kadar bu çerçevede içerisindeki kırsal yerleşmeler takip edilmiştir.

a-Kayıp/Terk Edilmiş Köyler Meselesi

Köylerin kaybolması veya terk edilmesi sorunsalı öncelikle Avrupalı araştırmacılar tarafında ele alınmıştır. İngiltere ve Fransa'da Georges Duby (Duby, 1965:13-24), Jean Marie Pesez (Pesez, 1965: 83-102), Maurice W. Beresford (Beresford, 1965: 553-580), Christopher Taylor (Taylor, 2010: 1-7), gibi bilim adamları yaptıkları çalışmalarla bu alanda ilk eserleri vermişlerdir. Türkiye'de bu alanda ilk çalışma Suraiya Faroqhi (Faroqhi, 1976:289-302) tarafından kaleme alınmıştır. Farouqî'nin bu çalışmasının ardından özellikle Anadolu coğrafyasına ilişkin son yıllarda artan sayıda proje, makale ve kitap yayınlanmıştır.¹

Kayıp köyler meselesi yaşandığı çağ içerisinde Osmanlı idarecileri ve aydınları tarafından fark edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı tarihi kaynakları bu hususta araştırma açısından birinci elden başvuru kaynaklarıdır. Bu minvalde araştırmaya temel teşkil eden veriler Osmanlı tarihi kaynakları içerisindeki defter serileri ve perakende evraklarla birlikte dönemin kroniklerinden elde edilmiştir. Şer'iyye sicilleri, mühimme defterleri, tahrir defterleri, derdest defterleri, ahkam ve şikayet defterleri, nüfus defterleri, temettuat defterleri, nikah defterleri vb defter serileri taranarak yerleşme isimlerinin tespiti ve yüzyıllara göre takibi yapılmıştır.

1 Gümüşçü-Demir-Erdoğan Özünlü, 2020; Özel, 2015: 557-591; Hacısalıhoğlu, 2008; Gümüşçü, 2018: 1265-1288; Gümüşçü, 2017: 479-502; Gümüşçü, 2016: 409-429; Erdoğan Özünlü, 2017: 127-136; Erdoğan Özünlü, 2017: 473-488; Demir, 2015: 563-581; Demir, 2017: 15-31; Demir, 2020: 137-142; Yiğit, 2018; Yiğit, 2017: 329-364; Yiğit-Gümüşçü, 2017: 323-338; Gülten, 2019: 129-154; Dönder, 2020.

Arşiv vesikaları dışında araştırmanın en önemli ayağı alan araştırmaları olmuştur. Alan araştırması sırasında 12000 kilometrenin üzerinde yol kat edilmiştir. Sahaya çıkmadan önce hazırlanan formlar ışığında yüzlerce kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Yaşayan köylerde yapılan görüşmelerle kayıp yerleşimlerin lokalizasyonu hedeflenmiştir. Ziyaret edilen köylerde köy muhtarı ya da köyün fiziki ve beşeri hafızası sayılan köy bilgeleri tercih edilerek mülakatlar yapılmıştır. Arazi çalışmalarında bölge haritası da etkin olarak kullanılmıştır. Harita üzerinden coğrafi şekillere verilen isimler taranarak kayıp köy isimleri ile eşleşen yerler tespit edilmeye çalışılmıştır.

b-Tokat Kazasında Yerleşme Alanları

Yerleşmeler üzerinde yer aldıkları jeomorfolojik üniteye göre ova, dağ eteği, sırt, vadi içi olarak sınıflandırılabilir. (Taş-Yakar, 2009:146-148). Belirtilen jeomorfolojik üniteler doğrultusunda Tokat kırsal yerleşmesini değerlendirmek mümkündür. Tokat kırsalında yapılan alan araştırması ve harita incelemeleri neticesinde kırsal yerleşmelerin nahiyelere göre dağılımı dağ, ova, yamaç/plato olarak sınıflandırılmıştır. Yüzdelik dilimlere göre Tokat'ta % 56 plato ve yamaç yerleşmeleri, % 23 dağlık yerleşmeleri ve % 21 ova yerleşmeleri tespit edilmiştir. Bu sınıflandırma sonuçları yerleşim tercihleri, yerleşme yoğunluğu, kayıp alanlarını ve sebeplerini bulma noktasında kolaylık sağlamıştır.

Tablo 1. Tokat Nahiyelerinde Jeomorfolojik Ünitelere Göre Yerleşme Dağılımı

	DAĞ	OVA	PLATO/YAMAÇ
Cincife	-	5	4
Kafirni	-	-	62
Kazabad	-	49	8
Gelmugad	-	-	82
Komanat	4	7	2
Tozanlu	55	-	-
Venk	18	7	1
Yıldız	-	-	24
TOPLAM	77	68	183

c-Kayıp Yerleşmelerin Lokalizasyonu

Çalışmanın bu aşamasında arşiv incelemeleri sonucunda oluşturulan köy listelerinin mekansal doğruluğunu kanıtlamak ve anlamlı analizlere girişmek için alan araştırması ve kırsal yerleşmelerin lokalizasyonu gerçekleştirilmiştir. XVI. yüzyıl yerleşmelerine dair dolaylı veya doğrudan yapılan çalışmalarda; Barkan (İstanbul Haslar Kazası) %38, Göyünç (Mardin) %28, Emecen (Manisa) % 42, Elibüyük (Harput) %72, Gümüşçü (Larende) %85, Demir (Samsun-Ayıntab Hattı) %48, Hüseyinklioğlu ve Arslan (Niğde) %73, Yiğit ve Salan (Çerkeş) %83, Manisa %64, Konya'da ise %74'lük (Yiğit, 2018: 193) lokalizasyon başarısı elde edilmiştir.

Tokat kazasına dair yapılan lokalizasyon çalışmaları avantaj ve dezavantajları hesaba katılarak ele alınmalıdır. Bu tarz bir alan araştırmasında bölgeyi bilmek ve haritaları etkin olarak kullanmak önemlidir. Haritaların yetersiz kaldığı durumlarda köylülerin çevrelerine verdikleri isimler ön plana çıkmaktadır. Köy sınırlarını belirlerken yapılan adlandırmaların bir şekilde kaybolan yerleşmelerden alındığı önermesinin doğruluğuna binaen dağ, tepe, tarla, pınar, orman, dere vb. isimler göz önünde bulundurulmalıdır. (Demir, 2007: 66).

XVI. yüzyıl Tahrir defterlerinde yer alan kayıtlar doğrultusunda Tokat kazasında nüfus barındıran 363 köy/mezra kaydı bulunmaktadır. Bu sınırlandırmaya göre XVI. yüzyıla ait üç tahrirde kırsal yerleşimlerden 322 tanesi köy 41 tanesi ise mezra olarak kaydedilmiştir.

Tablo 2. XVI. Yüzyıl Tokat Kazasına Bağlı Köy ve Mezra Sayıları

NAHİYE	KÖY SAYISI	MEZRA SAYISI
Cincife	7	2
Kafirni	58	4
Kazabad	75	5
Gelmugad	71	11
Komanat	17	3
Tozanlı	43	12
Venk	30	1
TOPLAM	21	3

Tokat kırsal yerleşmelerine ilişkin lokalizasyon çalışması sonucunda 363 köy ve mezradan bugün varlığını devam ettiren yerleşimler dâhil edildiğinde %75 oranında bir lokalizasyon başarısı elde edilmiştir. Kaybolan köy sayısı bağlamında ise 190 köyden 96 tanesinin lokalizasyonu sağlanmıştır. Bu sonuç %51'lik bir orana tekabül etmektedir.

d-Kayıp Yerleşmeler Oranı

Tokat kazası genelinde 363 köy/mezra yerleşimi bulunmaktadır. İncelemeye esas zaman dilimi içerisinde bu yerleşim yerlerinden 190 tanesi kaybolmuştur. % 52 oranında bir kayıp söz konusudur. Bu sonuç Anadolu coğrafyasında yapılan çalışmalarda elde edilen kayıp ortalamasına uygun bir orandadır. Anadolu için genel itibarıyla %50 üzerinde bir kayıp oranı verilebilir.

Tablo 3: Çeşitli Bölgeler İçin Kayıp Yerleşme Oranları (Dönder-Demir, 2020:106).

	Menemen		Manisa		Konya		Sivas		Tokat		Bayburt	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam Nüfus Barındıran Yerleşme	68	100	219	100	223	100	352	100	363	100	202	100
Devam Eden Yerleşme	25	37	77	35	77	35	158	45	173	48	140	69
Kayıp Yerleşme	43	63	142	65	146	65	194	55	190	52	62	31

Kaza genelinde durum böyle iken nahiyeler bazında kayıp oranları değişmektedir. Örneğin Kazabad nahiyesinde 52 yerleşim yeri (%65) ile en fazla kayıp yaşanırken rakamsal bazda 3 yerleşim yeri kaybıyla Cincife nahiyesi ve yüzdelik olarak da %22 kayıp oranıyla Tozanlı nahiyesi en az kaybın yaşandığı nahiyeler olmuştur.

e-Kayıp Dönemleri

Tarihi süreç içerisinde bir yerleşim deviminin yaşandığı yeni kurulan yerleşim yerleri olduğu gibi kaybolan yerleşmeler de olmuştur. Bu kısımda söz konusu kayıpların hangi zaman dilimlerinde yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. Toplamda 190 yerleşmenin günümüze ulaşmadığı sonucundan yola çıkarak kaybolan köylerin kaynaklarda son defa geçtiği zaman aralıkları belirlenmiş ve bir daha bu köyün ismine herhangi bir kaynakta rastlanmaması ve günümüzde de yaşamıyor oluşu o köyün kayıp olarak bir sonraki döneme kaydedilmesini sağlamıştır. Araştırmanın zaman aralığı 50 yıllık periyotlara bölünmek suretiyle dönemlere ayrılmıştır.

Tablo 5. Tokat Kazası Köylerinin Kayıp Dönemleri

	1600-1650	1650-1700	1700-1750	1750-1800	1800-1850	1850-1900	1900-1950	1950-2000
Cincife	1	0	1	0	0	1	0	0
Kafirni	5	0	8	1	0	16	0	6
Venk	2	0	3	0	0	1	2	3
Komanat	8	0	0	0	0	2	0	0
Yıldız	7	2	2	0	0	2	0	2
Kazabad	12	1	20	1	0	15	2	1
Gelmugad	18	4	9	20	0	0	0	0
Tozanlı	8	2	0	0	0	0	2	0
TOPLAM	61	9	43	22	0	37	6	12
%	32%	%5	%23	%12	%0	%19	%3	%6

Tablodaki veriler ışığında kırsal yerleşme alanlarında 1600-1649 yılları arasında %32 oranında kayıp yaşandığı görülmektedir. Celâlî isyanlarının ortaya çıkardığı büyük kaçgunluk hali güvenliğin yok olmasına kırsal nüfusun bulunduğu köyleri terk ederek farklı bölgelere göç etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla birçok köy/mezra bu dönemde kaybolmuştur. Tokat nahiyelerinin tümünde bu dönem kayıplar yaşanmıştır. Nahiyeler arasında en fazla kayıp ulaşım açısından daha rahat ve düz arazilerde yer alan Kazabad (12 köy) ve Gelmugad (18 köy) nahiyelerinde yaşanmıştır. Yüzdeler oranlarda kayıplar ele alındığında ise en fazla Komanat nahiyesinde (% 80) yerleşim kaybı yaşanmıştır.

f-Kayıp Nedenleri

Kayıp köyler hususunda yapılan çalışmalardan hareketle XVI. yüzyılda var olan köylerin en az yarısının bugün yaşamadığı söylenebilir. Tokat için de buna paralel bir sonuç elde edildiği daha önce vurgulanmıştı. Her yerleşim bölgesinin siyasi sosyal ekonomik, dini özgünlüğü olmakla birlikte ülke genelinde yaşanan sorunlardan benzer şekilde etkilendikleri görülmektedir. Bu doğrultuda yerleşim alanların zaman içerisinde kaybolmasına etki eden ortak nedenler şu şekilde sıralanabilir.

1. Doğal afetler, iklim salınımları ve salgın hastalıklar
2. Büyük taşşişin etkileri
3. Artan vergilerden kaçış
4. Timar sisteminin bozulması
5. Celali isyanları ve eşkıyalık
6. Göçler ve bu yolla köylerin toplulaşması
7. Ayanların faaliyetleri
8. Savaşlar ve askeri seferlerin etkileri
9. Mülkiyet özellikleri (Geniş bilgi için bkz.Gümüüşçü-Demir-Erdoğan Özünlü, 2020).

Tokat özelinde bu sebepler ele alındığında çarpıcı veriler ortaya çıkmaktadır. Tokat Kuzey Anadolu Fay hattı üzerindedir ve defalarca yıkıcı depremlere maruz kalmıştır. İrmak ve dere yataklarına yakın yerleşme alanları sık sık yaşanan sel ve su taşkınlarıyla tahrip olmuştur. Doğuda ve batıda yaşanan uzun süreli savaşlar Tokat'tan takati aşan derecede asker isteklerine neden olmuş ve nahiyeler büyük ölçüde nüfussuz kalmıştır. Celali isyanlarının merkezi konumundaki Tokat bu olaylardan azami ölçüde zarar görmüştür. İpek yolu güzergâhında bulunan Tokat şehri coğrafi keşiflerle bu yolun önemini kaybetmesiyle ekonomik anlamda büyük düşüş yaşamıştır. Bu ve benzeri örnekleri Tokat şehri ve kırsalı için çoğaltmak mümkündür. Netice itibarıyla ülkenin genelini etkilediği sebeplerden ve özel nedenler dolayısıyla yüzyıllar boyunca Tokat kazası kırsalında önemli oranda yerleşme kaybı yaşanmıştır. (Dönder, 2020, 108-206).

Sonuç:

XVI.-XX. yüzyıllar arasında Tokat kazasına ilişkin verilere dayalı olarak bölgede var olan kırsal yerleşmelerde yaşanan kayıpların ele alındığı bu çalışmada 363 köyden 190 tanesinin kaybolduğu tespit edilmiştir. Bu oran Tokat köy/mezra yerleşmelerinin % 52'sinin yüzyıllar içerisinde kaybolduğu anlamına gelmektedir. Kayıpların özellikle 1600-1650 ve 1700-1750 aralığında gerçekleştiği görülmüştür. Kayıp köylerin lokalizasyonu noktasında %51'lik bir başarı oranı yakalanmıştır. Lokalizasyon oranının düşük olmasının ana sebebi bölgede yaşanan nüfus hareketleri sonucunda meydana gelen kültürel kopukluk ve kayıpların erken dönemde yaşanarak hafızalardan mevki ismi olarak dahi silinmesidir. Tokat kırsalındaki yerleşmeler jeomorfolojik açıdan dağ, ova, yamaç/plato alanlarda kurulmuştur. Bölgede var olan köylerin zamanla kaybolmasında, ekonomik yetersizlikler, celali isyanları, asker ve vergi talepleri, göçler, tumar sisteminin bozulması, tağşiş, eşkıyalık, idarecilerin zulmü, coğrafi keşifler, uzun süreli savaşlar vb. sebepler etkili olmuştur.

Kayıp köyler meselesi Osmanlı kırsal yerleşimi açısından önemli bir sorunsaldır. Bu sorunsalın çözümüne yönelik çalışmalar Osmanlı iskan yapısının daha sağlam temellere oturtulmasını sağlayacak veriler ortaya çıkarmaktadır. Kayıp köyler meselesi Anadolu'da yaşanan göçlerin bir çıktısı özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla Osmanlı beşeri ve ekonomik tarihi açısından hatırı sayılır bilgiler elde edilmektedir.

Kayıp köyler meselesi benzer biçimde günümüz iskânının anlaşılması ve planlanması noktasında da önem arz etmektedir. Ayrıca geçmişte iskân ve göç temelli olarak yaşanan olumlu veya olumsuz tecrübelerin belirlenmesi; ülke tarımı, nüfusun iskânı, göçlerin idaresi, kırsal nüfusun ekonomi içerisinde daha etkin hale getirilebilmesi, hayvancılığın ve ona bağlı sanayinin teşekkülü, ulaşımın ana ve tali arterlerinin belirlenmesi ve projelendirilmesi, kır ve kent nüfusu arasındaki dengenin nasıl muhafaza edileceği, göç edenlerin fiziksel ve psikolojik sorunların tespiti ve çözümü gibi pek çok konuda günümüz idarecileri ve toplumuna katkı sunacaktır. Dünya da en fazla göçmen barındıran bir ülkenin bu tarihi tecrübelerden yararlanarak ortaya koyacağı politikalar sağlıklı çözümler sağlayacaktır.

Kaynakça:

BERSFORD, Maurice Warwick, (1951), “The Lost Villages of Medieval England”, *The Geographical Journal*, CXVII, 2: 129-147.

DEMİR, Alpaslan, (2007), *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Boyunca Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Yapı*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİR, Alpaslan, (2015), “15-16. Yüzyıl Göçlerinin Osmanlı İskân Yapısına Etkisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* (TAD), XXXIV, 58: 563-581.

DEMİR, Alpaslan, (2017), “Osmanlı Devleti’nde Yörükler ile Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi”, *Gazi Akademik Bakış*, XI, 21: 15-31.

DEMİR, Alpaslan, (2020), “16. Yüzyıl Göç Çalışmalarında Yöntem ve Terk Edilmiş Köyler Meselesi: Menemen Kazası Örneği”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II, 3: 137-142.

DEMİR, Mustafa, (2008), “Danışmendli Emareti’nin Kurucuları”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, X, 1: 142-144.

DÖNDER, Yasin, (2020), *XVI.-XX. Yüzyıllarda Anadolu’da Kaybolan Yerleşmeler: Tokat Örneği*, Doktora Tezi, Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DÖNDER, Yasin-DEMİR Alpaslan, (2020), “Bayburt Kazası Kayıp Köyleri: XVI.-XX. Yüzyıl”, *Bayburt Araştırmaları Tarih-Kültür-Dil-Edebiyat*, (Ed. Turgay Kabak-Ferdi Güzel), Ankara: Akademisyen Kitabevi, 103-115.

DUBY, Georges, (1965), “Demographie et Villages Desertes”, *Villages Desertes et Historie Economique XIe-XVIIIe Siecle*, Sevpen, Paris: 13-24.

ERDEM, İlhan, (2005), “İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV, 38: 1-10.

ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, (2017a), “Osmanlı Devleti’nde Nüfus Artışı, Göçler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XVII Yüzyıl)”, *Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., 127-136.

ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, (2017b), “Terk-i Diyar Etmenin Arka Planına Bir Bakış: Osmanlı Merkez ve Taşra Yönetiminde Yaşanan Değişimlerin Göçe Etkisi (XVII-XVIII. Yüzyıl)”, *Dede Korkut’un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk’a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ankara: Gece Yayınları, 473-488.

FAROQHİ, Suraiya, (1976), “Anadolu İskanı ve Terk edilmiş Köyler Sorunu”, *Türkiye’de Toplum Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler*, Ankara: ODTÜ Türk Halk Bilimi Yayınları, 289-302.

GÜLTEN, Sadullah, (2019), “Osmanlı Anadolu’sunda Bir İskan Hikayesi: Bozok Sancağı’nda Aşiretler, Köylüler ve Celâlîler (16-19. Yüzyıllar)”, *History Studies*, XI, 1: 129-154.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, (2017a), “Gözlemcilerinin Kaleminden Osmanlı Dönemi Yerleşmelerin Terk Edilmesi ve Kaybolması”, *Kitap Dostu Prof. Dr. Ali Birinci Armağanı*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 479-502.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, (2017b), “Türkiye’de Osmanlı Dönemi Yerleşmelerinin Terk Edilmesi ve Kaybolması Hakkında Yapılan Çalışmalar”, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, I, Ankara: Akçağ Yayınları, 409-429.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, (2018), “Türkiye’nin İskan Tarihinde Önemli Bir Problem: Kaybolan Yerleşmeler”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, IV, 3, Ankara: TTK Yayınları, 1265-1288.

GÜMÜŞÇÜ, Osman-DEMİR, Alpaslan-ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, (2020), *Türkiye’nin Kayıp Köyleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, (2008), *Doğu Rumeli’de Kayıp Köyler*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

KAYA, Abdullah, (2013), “Kadı Burhaneddin-Dulkadirli Münasebetleri”, *C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII, 1: 161-170.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, (1993), “Danişmendliler”, *TDVİA*, VIII, İstanbul: 474-477.

ÖZEL, Oktay, (2015), “Osmanlı Anadolu’sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)”, *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*, Ankara: *Timaş Yayınları*, 557- 591.

PESEZ, Jean Marie, (1965), “Sources ecrites et villages desertes”, (Ed. J. Tozot), *Villages Desertes et Historie Economique XIe-XVIIIe Siecle*, Seypen, Paris: 83-102.

TAŞ, Barış-YAKAR, Mustafa, (2009), “Afyonkarahisar İlinde Yerleşmenin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, VII, 2: 146-148.

TAYLOR, C. (2010), “The origins and devolopment of deserted villages studies”, *Deserted Villages Revisited içinde Explorations in Local and Regional History*, III, University of Hertfordshire Press, 1-7.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1968), “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, *Bellekten*, XXXII, 126: 161-189.

YİĞİT, İlker, (2017), “İskandaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26: 329-364.

YİĞİT, İlker, (2018), *XVI.-XX. Yüzyıllarda Anadolu’da Kaybolan Yerleşmeler: Manisa-Konya Örneği*, Doktora Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Extended Abstract:

Turkish domination in Tokat after the Battle of Malazgirt, When Danişment Ahmet Gazi, one of the commanders of Sultan Alparslan, conquered the Central Anatolian Region between 1071-1074. The first settlements of the Turkish population in an around Tokat took place in this period. Later, the region came under the rule of Anatolian Seljuks, İlkhanids, Eretna Principality and Kadı Burhaneddin. As a result of the death of Kadı Burhaneddin in the struggle with the Akkoyunlu, the people of Tokat took refuge in the Ottoman administration in order to get rid of the turmoil. Thus, Ottoman domination began in the Tokat region during the reign of Yıldırım Bayezid. Geographically, the District of Tokat presents a very different structure from today's city limits. The general lines of the study area were formed on the basis of the 16th century borders of the townships of Tokat District. Rural settlements within this framework have been followed until today.

Lost/abandoned villages are a subject first studied by western researchers. The most comprehensive study of the field is the research of lost villages in Sivas, Manisa and Konya within the scope of a Tubitak project led by Osman Gümüşçü, Alparslan Demir and Emine Erdoğan Özünlü. First-hand sources for the lost villages issue are Şer'iyye registries, mühimme registers, tahrir registers, pending registers, judgment and complaint registers, population registers, temettuat registers, marriage registers, etc. series, chronicles and retail documents. Apart from archive documents, the most important sources of research are research forms, maps and interview records.

The settlements can be classified as plain, mountain skirt, ridge, and inside the valley according to the geomorphological unit on which they are located (Taş-Yakar, 2009: 146-148). As a result of the field research and map studies carried out in the rural areas of Tokat, the distribution of rural settlements according to sub-districts has been classified as mountain, plain, slope/plateau. According to the percentiles, 56% plateau and slope settlements, 23% mountainous settlements and 21% plain settlements were determined in Tokat.

At this stage of the study, field research and localization of rural settlements were carried out in order to prove the spatial accuracy of the village lists created as a result of archive studies and to engage in meaningful analyzes. In the tahrir registers of the 16th century, there are 322 villages and 41 hamlets with population in the district of Tokat. As a result of the localization study for the rural settlements of Tokat, it was determined that 190 of 363 villages/hamlet were lost. Localization of 96 of the lost village/hamlet settlements has been achieved. This result corresponds to a rate of 51%.

There are 363 village/hamlet settlements throughout the Tokat district. 190 of these settlements have disappeared within the period of study. There is a loss of 52%. This result is in accordance with the average loss (50%) obtained in the studies conducted in the Anatolian geography. Loss rates vary on the basis of sub-districts. While the highest loss was experienced in the town of Kazabad (65%), the town of Tozanlı experienced the least loss with a loss rate of 22%.

The time interval of the research is divided into periods by dividing into 50-year periods. Based on the conclusion that a total of 190 settlements have not survived to the present day, the last time intervals of the disappeared villages were determined in the sources, and the fact that the name of this village was not found in any source again and that it does not exist today, ensured that the village was recorded as lost in the next period. In the light of the data obtained, it is seen that there was a loss of 32% in rural settlement areas between the years 1600-1649. Among the sub-districts, the most losses occurred in the townships of Kazabad (12 villages) and Gelmugad (18 villages), which are located on more comfortable and flat lands in terms of transportation.

Common reasons affecting the disappearance of residential areas over time, Natural disasters, climate oscillations and epidemics, effects of great adulteration, avoidance of increased taxes, deterioration of the timar system, jalali rebellions and banditry, migrations and consolidation of villages in this way, activities of notables, Wars and military expeditions. effects can be listed as property features.

XVI.-XX. In this study, which deals with the losses in the rural settlements existing in the region based on the data related to the Tokat accident between the centuries, it was determined that 190 (52%) of 363 villages were lost. It was observed that the losses occurred especially in the range of 1600-1650 and 1700-1750. At the point of localization of lost villages, a success rate of 51% was achieved. Settlements in the rural areas of Tokat are geomorphologically established in mountain, plain, slope/plateau areas. The disappearance of the existing villages in the region over time, economic insufficiencies, jalali rebellions, military and tax demands, migrations, deterioration of the fief system, adulteration, banditry, cruelty of the administrators, geographical discoveries, long-term wars, etc. The reasons were effective.

The solution to the problem of lost villages reveals data that will enable the Ottoman settlement structure to be placed on more solid foundations. The issue of lost villages is an outcome of the migrations in Anatolia and is of great importance in terms of Ottoman social and economic history. Similarly, it is also important in understanding and planning today's settlement. In addition, determining the positive or negative experiences based on resettlement and migration in the past; country's agriculture, settlement of the population, management of migrations, making the rural population more effective in the economy, the formation of animal husbandry and its related industry, determining and designing the main and secondary arteries of transportation, how to maintain the balance between rural and urban population, physical and psychological problems of immigrants. It will contribute to today's administrators and society on many issues such as detection and solution.